

Reconsiderări terminologice pe terenul spiritualității tradiționale

Lect.dr.Valeriu Bălțeanu
Universitatea „Dunărea de Jos” Galați

Abstract: *The present paper points out Petru Caraman's contribution to the study of Romanian folk magic terminology. It aims to underline Petru Caraman's influence upon the popular spirituality research.*

Key-words: *Petru Caraman, popular spirituality, magic elements*

Lucrarea de față propune includerea în lexicul magic a unor cuvinte care în mod tradițional erau considerate ca aparținând lexicului obiceiurilor; în realizarea demersului nostru am pornit de la sugestiile oferite de cunoscutul folclorist Petru Caraman, într-o carte fundamentală pentru cunoașterea spiritualității populare: *Descolindatul în orientul și sud-estul Europei*. O carte cu un destin aparte: regimul comunist a amânat ani în șir publicarea ei lipsind știința românească de o cercetare extrem de valoroasă. Marele folclorist a murit în 1980, iar lucrarea va apărea abia în 1997.

În prima parte a studiului nostru ne vom referi la o serie de reevaluări terminologice introduse în circuitul științific de P. Caraman (*cântec, a cânta, a colinda, a descolinda* etc.), urmând ca în continuare să prezentăm propunerile noastre de reevaluare a unor termeni ai lexicului mitofolcloric românesc.

Cuvântul *cântec* a avut, după părerea lui P. Caraman, valoare magică pe teren românesc și folcloristul atrage atenția asupra faptului că *descântare* și *descântec* „se opun, în plan magic, lui *cântare – cântec* (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 345). În limba latină *carmen* „nu însemna numai *cântec* ca de obicei, ci foarte adesea însemna și *formulă de vrajă*” remarca etnologul ieșean. Urmând sugestiile lui Caraman, Tr. Herseni consideră că prezența termenului *descântec* este o dovadă a existenței substantivului *cântec* cu sensul „vrajă, farmec”; în plus, Herseni înregistrează, în zona Măguri, din Munții Apuseni, expresia *nu e cântec fără descântec* și verbul cu semnificație magică *a cânteca*, format de la cuvântul *cântec* (Tr. Herseni, *Literatură*, p. 126).

A cânta este un termen controversat al lexicului magic; P. Caraman susține că pe teren latin *canto-are* avea sensul „a vrăji prin cântec, a descânta” (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 346). Ca argumente în sprijinul ideii sale, profesorul ieșean menționează faptul că, în aromână *a cânta* are și astăzi sensul „a vrăji”, iar adjectivul participial *cântat* are sensul „fermecat” (*Idem*). În concluzie, și acest verb este inclus de etnologul ieșean în lexicul magic românesc.

În ceea ce privește verbul *a încânta*, contribuția lui Caraman la includerea acestuia în lexicul magic este mai redusă: deja autorii DA definiseră anterior cuvântul în discuție: „a fermeca (prin cântarea sau enunțarea unor formule magice)”; Profesorul Caraman are meritul de a fi „consolidat” opinia autorilor DA prin aducerea în discuție a verbului meglenoromân *ancont* „care evident nu poate avea alt prototip decât pe latinescul *incanto*” (*Idem*). Această intervenție a fost necesară pentru a dovedi că *a încânta* nu este un reflex al franțuzescului *enchanter*, așa cum au crezut unii cercetători, ci a existat independent pe teren românesc.

O contribuție remarcabilă a avut profesorul ieșean la studierea implicațiilor magice ale descolindatului; este primul cercetător care supune unei minuțioase analize o întragă clasă terminologică din cadrul lexicului magic popular românesc.

După cum observa P. Caraman, verbul *a descolinda* nu este înregistrat în dicționare, dar este prezent pe teren popular, în Muntenia și Dobrogea; sensul acestui verb este „a întoarce în rău urările de bun augur ale colindei sau ale colindelor cântate anterior”

(P. Caraman, *Descolidatul*, p. 327). Profesorul Caraman demonstrează că, de fapt, *colindatul* și *descolidatul* „constituie două laturi ale aceluiași fenomen cu caracter magic” (DMPR, p. 69). Verbul *a descolidă* a generat alți câțiva termeni magici: *descolidare*, *descolindăție*, *descolindat*, *descolindă*. Să amintim că profesorul ieșean aduce în discuție și alte cuvinte care fac parte din sfera semantică a descolidatului: *batjocură*, *bârfeală*, *cobitură*, *pocitanie*, *poznă*, *hulă*. De remarcat faptul că acești termeni sugerează caracterul punitiv al acțiunii colindătorilor în cazul în care ei nu sunt mulțumiți de comportamentul gazdei și mai ales de răsplata primită.

Cercetările lui P. Caraman, după cum se poate constata, au contribuit la reconsiderarea unor aspecte ale culturii populare, la îmbogățirea inventarului de termeni magici. Avem de a face, în ultimă instanță, cu o „deschidere”, cu o înțelegere mai profundă a manifestărilor folclorice. Credem că „deschiderea” sugerată de etnologul ieșean poate fi utilă și în cercetarea unor elemente de folclor ritual, care după părerea noastră, poartă amprenta magicului. Alături de *a colinda* și *a descolidă* credem că și verbele *a ura*, *a semăna*, *a sorcovi* denumesc acțiuni magice și, în consecință, pot fi considerate elemente ale lexicului magic.

Să examinăm, în continuare, propunerile noastre de reevaluare a unor termeni din lexicul obiceiurilor (*a ura*, *a semăna*, *a sorcovi*), termeni care trebuie incluși după opinia noastră (a se urmări argumentele) în lexicul magic românesc.

Verbul *a ura* este înregistrat în dicționare cu mai multe sensuri, primul dintre acestea fiind de obicei următorul: „a adresa cuiva o dorință de bine, cu prilejul unei aniversări, al unui început de acțiune etc.” (DEX, p. 1137); „a dori cuiva noroc” (DULR, p. 680); „a formula o dorință de bine la adresa cuiva” (DLRLC, IV, p. 588). Din punct de vedere istoric acest sens este, de fapt, derivat din sensul pe teren magic, pe care, de obicei, dicționarele îl menționează pe locul al doilea în cadrul articolelor dedicate verbului în discuție: „a ura de Anul Nou” (DULR, p. 680); „a recita plugușorul sau alte colinde de Anul Nou, umblând în grup cu alții de la casă la casă” (DLRLC, IV, p. 588); „a recita versuri populare care conțin urări, când se umblă cu colindatul” (DEX, p. 1137). De altfel, cercetătorul Ion Ghinoiu atrage atenția că, pe teren popular, verbul analizat mai apare și astăzi „cu înțelesul arhaic *a ursi* sau *a prevesti* roade bogate și sănătate pentru noul an” (I. Ghinoiu, *Obiceiuri*, p. 209). Să remarcăm în treacăt că, pe teren tradițional, verbul *a ura* a fost înregistrat în Maramureș, mai precis, în zona Oașului cu sensul „a blestema” (*Compendiu*, p. 396); și acest sens ne arată că termenul în discuție este puternic implicat pe teren magic românesc; *a ura* provine din latinescul *orari* (DEX, p. 1137) și a generat o serie întreagă de derivate și de cuvinte provenite din conversiunea unor forme ale sale, cum sunt *urare*, *urat*, *urătură*, *urător* care la rândul lor intră în cadrul lexicului magic:

urare „faptul de a recita colinde de Anul Nou” (DLRLC, IV, p. 588); „acțiunea de a ura” (DULR, p. 680);

urat „colindatul pe la case în seara de Anul Nou, cu recitarea plugușorului” (DLRLC, IV, p. 588);

urător „cel care colidă (în grup cu alții) de la casă la casă în ajunul Anului Nou și recită plugușorul” (DLRLC, IV, p. 588);

urătură „text recitat de colindători când umblă cu plugușorul” (*Idem*).

Să remarcăm încă două fapte:

- termenul *urător* a fost înregistrat în zona Argeș cu un sens pe teren magic diferit de cel amintit mai sus: „cel care zice orațiile de nuntă sau care zice urările nașilor, mirilor, socrilor etc.” (D. Udrescu, *Glosar*, p. 283);
- tot în Argeș a fost înregistrat și *urătoreasă*, derivat de la *urător*, ce este echivalentul feminin al lui *urător* (*Idem*)

Verbul *a semăna* a avut inițial semnificație de ordin agrar, dar de mult timp prezintă, după părerea noastră, certe semnificații mitico-magice pe terenul spiritualității populare: „a arunca boabe de grâu, de orez, bomboane, stafide etc. la Anul Nou, la nuntă etc. însoțind gestul de o urare” (DLR, tom X, partea a II-a, p. 662). Ca și în cazul acțiunii denumite de verbul *a sorcovi*, *a semăna* implică realizarea a două activități ale actanților:

- transmiterea mesajului augural membrilor familiei urate;
- aruncarea boabelor.

În esență, această a doua acțiune ne arată mai bine substratul agrar al obiceiului amintit.

Verbul *a semăna* este sinonim cu expresia *a umbla cu semănatul* (ALR II/I, h. 198), în care recunoaștem o altă modalitate de denotație rituală pe teren popular, și anume utilizarea unui verb ce indică deplasarea (*a umbla*, *a merge*, *a se duce* etc.) și denumirea obiceiului vizat.

Actanții ce realizează acțiunea denumită de verbul analizat poartă numele de *semănători* și, ar fi de observat că, pe teren popular, ei se individualizează față de alte tipuri de actanți, ceea ce poate să pară astăzi surprinzător: „colaci pentru colidători, plugari, *semănători*” (DLR, tom X, partea a II-a, p. 665)

În acest context alături de *colidători* apar și *plugarii* definiți în felul următor de către dicționarul academic:

„flăcăi care umblă cu plugușorul în ajunul Anului Nou” (*Ibidem*, tom VIII, partea a III-a, p. 808)

Deși este una colaterală observația de mai sus ne obligă să includem și cuvântul *plugar* în cadrul terminologiei magice populare românești. Să revenim însă la verbul *a semăna*. Se pare că în stadiul inițial acțiunea denumită cu termenul *a semăna* era numai cea de tip agrar (aruncarea boabelor), după cum atestă unele ecouri din credințele populare:

„A doua zi dimineata, sfârșesc lucrul de cu sară, mergând pe la case *semănând*, iar din gură felicitând” (Elena Niculiță-Voronca, *Datinile*, I, p. 83).

După cum se observă, acțiunea augurală (de felicitare, după cum reține autoarea lucrării) era privită ca oarecum exterioară celei denumite cu verbul *a semăna*; se pare că amprenta agrară era încă suficient de puternică în conștiința populară, astfel încât acțiunea verbală era privită ca mai puțin definitorie pentru obiceiul în discuție, poate și datorită faptului că urările erau ceva cu totul obișnuit în contextul tuturor obiceiurilor de iarnă.

A semăna provine din latinsecul *seminare* (DEX, p. 972) este atestat (cu sens pe teren agrar) încă din secolul al XVI-lea și este răspândit, cu sens magic, în Moldova, Dobrogea și Muntenia de est (O. Bârlea, *Folclorul*, I, p. 388)

Verbul *a sorcovi* poate fi, și el, inclus în lexicul magic, după părerea noastră; contrar opiniei exprimate de autorii DLR, nu credem că acest termen ar proveni de la bulgărescul *surcavam* (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1247), ci este derivat de la substantivul românesc *sorcovă*, ce denumește instrumentul ritual utilizat în cadrul acțiunii denumite de verbul în discuție. Sensul principal al verbului prezentat este „a ura cu sorcova” (*Idem*), ceea ce semnifică transmiterea unui mesaj augural (de către actanți) membrilor unei familii, în contextul limitat al sărbătorilor de iarnă. De fapt *a sorcovi* denumește două acțiuni diferite: cea de transmitere a urării (deci o acțiune de tip verbal) și o alta de atingere a celui ura cu sorcova, care transferă, conform credințelor virtuțile ei magice persoanei atinse. P. Caraman oferă o explicație detaliată a semnificațiilor gestului lovirii cu sorcova:

„lovirea cu mlădița verde pare a avea de scop, la origine, nu numai provocarea sănătății, ci concomitent, ea îndeplinea și un fel de rol exorcizant: scoaterea bolii personificate din corpul celui lovit și alungarea ei departe de dânsul. E vorba de o îndoită funcție” (P. Caraman, *Studii*, II, p. 275)

Acțiunea de sorcovire vizează pe fiecare membru al familiei în parte, după cum ne amintește și I. Creangă:

„Cu sorcova copiii intră în casă, încep a sorcovi pe fiecare din ai casei”

Studiind obiceiul în discuție, P. Caraman atrage atenția asupra faptului că, deși există un substrat european „ritul sorcovei are la noi o bază autohtonă” (P. Caraman, *Studii*, II, p. 271). Verbul *a sorcovi* prezintă varianta *a sorcovăi* și este sinonim, pe teren popular, cu expresia *a umbla cu sorcovitul*. Pierderea semnificațiilor magice ale acestui verb este atestată de existența sensului derivat, „a bate cu bățul” (DLR) care s-a dezvoltat pornind de la una dintre acțiunile realizate de actanți în cadrul scenariului sorcovitului, și anume lovirea simbolică a celui urât cu sorcova.

Dacă acceptăm ideea că verbul discutat denumește o acțiune magică, atunci terminologia magică populară românească se îmbogățește cu un „set” întreg de termeni:

sorcovă, a sorcovi, a sorcovăi, sorcovit, sorcovăit, sorcoveală, sorcovăială, sorcovitor, sorcovitoare, sorcovăitor, sorcovăitoare, sorcovar; să adăugăm și cuvântul *surva* înregistrat în zona Brașovului, cu sensul „sorcovă” (DLR, tom X, partea a V-a, p. 2097).

Se impun câteva scurte concluzii:

- studiul lui Petru Caraman a impus, după părerea noastră, o nouă viziune asupra fenomenelor mitofolclorice, asupra lexicului obiceiurilor;
- au intrat în discuție noi „sectoare” ale culturii populare, ce păreau a nu mai oferi ceva nou cercetătorilor;
- extinderea ariei de investigație realizată de etnologul ieșean trebuie să constituie un model pentru o abordare mai îndrăzneță a manifestărilor tradiționale; în acest sens se poate lua în calcul includerea în lexicul magic a cuvintelor ce numesc leacuri ce au denumirea identică cu denumirea bolii pe care o tratează (armurar, orbalț, pleșcaviță, șopârlaiță etc.). Problema a fost abordată de noi în DMPR (a se consulta articolele corespunzătoare).
- valorificarea folclorului obiceiurilor din perspectivă magică a permis studierea mai profundă a domeniului;
- în planul cercetării lingvistice se poate constata îmbogățirea semnificativă a inventarului de termeni magici;
- cercetarea noastră pornește de la sugestiile oferite de P. Caraman; sperăm că argumentele prezentate de noi au fost convingătoare și, ca urmare, putem include în lexicul magic românesc verbele *a ura, a semăna, a sorcovi* și derivatele lor; acceptând această concluzie înseamnă a accepta implicit aproximativ 25 de noi termeni în lexicul magic românesc.

Abrevieri bibliografice

- P. Caraman, *Descolidatul* = Caraman, Petru, *Descolidatul în Orientul și sud-estul Europei*, Ed. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1997
- P. Caraman, *Studii*, II = Caraman, Petru, *Studii de folclor*, II, Ed. Minerva, București, 1988
- *Compendiu* = *Compendiu de dialectologie*, Ed. Academiei, București, 1984
- DA = *Dicționarul limbii române*, Ed. Academiei, București, A-Iojiniță, 1919-1949
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996
- DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, M-Z, București, 1965-2008
- DLRLC = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, Ed. Academiei, București, 1957
- DMPR = Bălțeanu, Valeriu, *Dicționar de magie populară românească*, Ed. Paideia, București, 2003
- DULR = Șăineanu, Lazăr, *Dicționarul universal al limbii române*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1936
- Tr. Herseni, *Literatură* = Herseni, Traian, *Literatură și civilizație*, Ed. Univers, București, 1976
- I. Ghinoiu, *Obiceiuri* = Ghinoiu, Ion, *Obiceiuri de peste an*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997
- E. Niculiță-Voronca, *Datinile* = Niculiță-Voronca, Elena, *Datinile poporului român*, Ed. Saeculum I.O., București, 1998
- D. Udrescu, *Glosar* = Udrescu, Dumitru, *Glosar regional Argeș*, Ed. Academiei, București, 1967